

Kołodziejczyk, Arkadiusz

Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1992-1993

Szkice Podlaskie 4, 106-111

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ARKADIUSZ KOŁODZIEJCZYK

Przegląd wydawnictw historycznych za lata 1992-1993*

W ostatnim okresie, mimo postępującej komercjalizacji kultury i coraz większych trudności ze znalezieniem sponsorów, obserwujemy znaczne ożywienie regionalnego ruchu historycznego. Mnożące się wydawnictwa, organizowane sesje naukowe i popularnonaukowe, odczyty oraz wieczory autorskie potwierdzają starą prawdę, że wspólnymi siłami można osiągnąć wiele. Dzięki uporowi i wytrwałości podlascy regionaliści oraz działacze kultury zanotowali w ostatnich dwóch latach wiele znaczących osiągnięć wydawniczych.

Zacznijmy od Białej Podlaskiej, gdzie życie naukowo-kulturalne ogniskuje się wokół Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej oraz Instytutu Wychowania Fizycznego i Sportu miejscowej Filii AWF w Warszawie.

W 1993 r. ukazał się I tom „Rocznika Białkopodlaskiego”, redagowanego przez Henryka Mierzińskiego i Jerzego Flisińskiego przy współudziale kilkusobowego zespołu redakcyjnego. Pokażny tom (276 stron druku) zawiera kilkanaście rozpraw, artykułów i przyczynków dotyczących dziejów regionu, różnych aspektów wychowania fizycznego, a także recenzje i bibliografię powstania styczniowego na Podlasiu¹. W przygotowaniu znajduje się II tom „Rocznika”. Rozrzut tematów — od historii do wychowania fizycznego — wynikający ze współpracy dwóch placówek wydających pismo, nie odbił się na merytorycznej stronie „Rocznika”. Wydawnictwo zapowiada się interesująco i bez wątpienia przyczyni się do popularyzacji dziejów regionu.

W 1992 r. nakładem Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki w Białej Podlaskiej, Filii AWF, Wydziału Spraw Społecznych Urzędu Wojewódzkiego i oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego ukazały się dwa kolejne wydania pracy zbiorowej *Podlasie a Konstytucja 3 maja*. Są to materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Białej Podlaskiej w dwusetną rocznicę Konstytucji 3 maja, redagowane przez

* Przegląd wydawnictw pomija Białostoczczyznę, skupiając się na dwóch województwach — białkopodlaskim i siedleckim.

Tomasza Demidowicza. Zbiór zawiera szereg rozpraw i artykułów poświęconych dziejom południowego Podlasia w schyłkowym okresie niepodległości Rzeczypospolitej oraz tradycji trzeciomajowej². Wydana techniką małej poligrafii praca stanowi niejako kontynuację opublikowanych wcześniej materiałów posesyjnych, traktujących o wydarzeniach 1920 i 1939 r. na Podlasiu³ i stanowi kolejny krok na drodze pogłębiania znajomości dziejów regionu oraz ich popularyzacji. Mankamentem wydawnictwa jest brak korekty i niska jakość reprodukowanych dokumentów, wreszcie brak mapki obrazującej działania wojenne 1792 r.

W 1993 r. nakładem Biblioteki w Białej Podlaskiej ukazała się cenna publikacja *Powstanie listopadowe na Podlasiu 1830-1831*⁴. W. Śladkowski omówił przebieg powstania w województwie podlaskim, J. Gmitruk scharakteryzował stosunek chłopów, a H. Mierzwiński — kleru diecezji podlaskiej do akcji powstańczej, J. Flisiński opisał szkołę wydziałową w Białej, A. Koprucki pokusił się o nakreślenie panoramy wsi podlaskiej po powstaniu, a T. Demidowicz dał przegląd wydarzeń w Białej i powiecie bialskim w latach 1832-1863. Publikacja ta wypełnia wyraźną lukę w dotychczasowych badaniach nad dziejami południowego Podlasia w okresie powstania listopadowego. Pewien niedosyt budzi pominięcie stosunku mieszczaństwa podlaskiego do powstania, w tym szczególnie ludności żydowskiej, kolonistów niemieckich i drobnej szlachty; zabrakło też mapy przeglądowej i indeksu osobowego. Na podkreślenie zasługuje szata graficzna i staranna korekta.

W 130 rocznicę powstania styczniowego bialscy regionaliści zorganizowali sesję popularnonaukową poświęconą jego przebiegowi na południowym Podlasiu. Materiały wydano w formie powielanych rozpraw i artykułów, a całość ukaże się w postaci oddzielnego tomu w roku bieżącym⁵.

Ze wszystkich miar godna uwagi jest monografia księdza Romana Soszyńskiego *Piszcząc. Miasto ongiś królewskie*⁶. Autor pełnił obowiązki kapłańskie w Piszczącu od 1942 do 1967 r., a że przejawiał zainteresowania historyczne, to w rezultacie powstało bardzo ciekawe dzieło, w którym odległa przeszłość spotyka się z nie tak odległą rzeczywistością okupacyjno-peerełowską. Długo oczekująca na druk monografia jest warta polecenia uważnej lektury. Można w niej znaleźć liczne wzmianki o litewskich Tatarach, osiadłych od 1679 r. w królewskiej ekonomii brzeskiej, o metodach NKWD oraz rodzimej służby bezpieczeństwa z lat pięćdziesiątych oraz wiele innych ciekawostek. Na uwagę zasługuje też niewielka publikacja H. Mierzwińskiego poświęcona życiu i twórczości zmarłego w młodym wieku Kajetana Sawczuka (1892-1917)⁷, Autor oparł biografię na szerokiej kwerendzie źródłowej, ze znanstwem scharakteryzował też poezję tego piewcy Podlasia.

Życie wydawnicze Siedlec zaczyna wyraźnie ogniskować się w coraz prężniej rozwijającej się Wyższej Szkole Rolniczo-Pedagogicznej, a w odniesieniu do historii regionu — wokół Instytutu Historii tejże szkoły. W latach 1992—1993 Instytut zorganizował szereg sesji naukowych i popularnonaukowych⁸, korzystając ze wsparcia organizacyjnego i merytorycznego Siedleckiego Towarzystwa Naukowego Muzeum Okręgowego w Siedlcach, Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie,

Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego i Archiwum Państwowego w Siedlcach. W przygotowaniu znajduje się kilka tomów materiałów posesyjnych, m.in. publikacja poświęcona unitom na ziemiach polskich, stosunkowi ludowców do niepodległości odzyskanej w 1918 r. oraz kolektywizacji w latach pięćdziesiątych. Ważną pozycję w ruchu regionalnym stanowią będą zapewne „Zeszyty Naukowe” Instytutu Historii. Kontynuowane są prace nad *Dziejami Siedlec* pod redakcją Edwarda Pawłowskiego.

Z sesją unicką koresponduje ciekawy przewodnik historyczny *Unicy podlascy* pióra Macieja Maliszewskiego i Grzegorza Welika⁹. Autorzy przedstawili w nim zarys dziejów unii, potwierdzonej przez synod biskupów prawosławnych w Brześciu Litewskim w 1596 r., oraz opisali 37 ośrodków unijnych na Podlasiu. W aneksie wymienili cerkwie unickie funkcjonujące w podlaskich dekanatach diecezji chełmskiej w 1861 r.

Sporo czasu upłynęło już od ukazania się 7 zeszytu „Prac archiwalno-konserwatorskich na terenie województwa siedleckiego”¹⁰. Wydawcy — siedleckie Archiwum Państwowe oraz Wojewódzki Konserwator Zabytków i Wojewódzkie Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków zapowiadają kolejne numery — 8 i 9. Warto odnotować także publikację poświęconą cmentarzysku kultury przeworskiej odnalezionemu w Garwolinie¹¹.

Dzięki subsydiom Ministerstwa Edukacji Narodowej i Wydziału Spraw Społecznych Urzędu Wojewódzkiego w Siedlcach ukazała się wreszcie długo oczekiwana, interesująca monografia drobnej szlachty podlaskiej autorstwa Tadeusza Krawczaka¹². W oparciu o bardzo szeroką bazę źródłową i długoletnie badania terenowe autor przedstawił dzieje osadnictwa i położenie prawne ludności drobnoszlacheckiej w XIX-XX w., gospodarkę, aktywność społeczno-polityczną, wreszcie oblicze kulturowe zaścianków podlaskich. Pracę zaopatrzone w indeksy: osobowy i geograficzny oraz wykaz źródeł i literatury. Mankamentem jest zbyt duża liczba błędów, wynikających zapewne z braku dokładnej korekty. Książka T. Krawczaka wnosi wiele nowych ustaleń do historiografii Podlasia i dziejów drobnej szlachty na ziemiach polskich.

Za potentatami stara się nadażyć — i to z powodzeniem — również mały Węgrów. Po niedawnej monografii *Węgrów — dzieje miasta i okolic w latach 1441—1944*¹³, wydanej w niemałym trudzie nakładem Towarzystwa Miłośników Ziemi Węgrowskiej, ukazało się bogato ilustrowane dziełko *Węgrów 1863*, poświęcone bitwie stoczonej pod tym miastem w powstaniu styczniowym¹⁴. W druku znajduje się również zbiór materiałów sesji popularnonaukowej odbytej w Węgrowie 3 lutego 1993 r. (w rocznicę bitwy)¹⁵. Węgrowskie środowisko Narodowych Sił Zbrojnych, „rozżalone” marginalnym potraktowaniem przez autorów monografii, pokusiło się o opublikowanie zbioru zawierającego wspomnienia Tadeusza Tomaszewicza, Czesława Mroczyka, Zygmunta Klema, Tadeusza Sobiepanka, Jana Zalewskiego i Zygmunta Sowya¹⁶. Można mieć sporo zastrzeżeń co do merytorycznej wartości niektórych głosów, ale niewątpliwie jest to kolejny przyczynek do dziejów okupacji niemieckiej na

Podlasiu. W druku znajdują się monografie bitew: pod Liwem w 1831 r. (autor A. Kołodziejczyk) i pod Węgrowem w 1863 r. (autor T. Swat), przygotowane przez Muzeum Niepodległości i Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie w serii „Boje o niepodległość i granice”, a także monografia węgrowskiej szkoły księży komunistów w XVIII- XIX w. (autor A. Kołodziejczyk).

Nie sposób pominąć rozprawy Barbary Smolińskiej-Theiss poświęconej dzieciństwu węgrowian¹⁷. Autorka na podstawie badań pedagogicznych i socjologicznych przedstawia interesującą wizję dziejów i stereotypy historyczne funkcjonujące wśród najmłodszych mieszkańców miasta. Godzi się wspomnieć, że jest to kolejna praca tej autorki poświęcona społeczeństwu Węgrowa. Poprzednia dotyczyła głównie stosunku do historii, ocenom teraźniejszości i społecznej funkcji historii lokalnej¹⁸. Badania pedagogiczne i socjologiczne prowadzone w Węgrowie od kilku lat przez Barbarę i Wiesława Theissów z Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego przyczyniły się do popularyzacji historii, czego wyrazem było m.in. zapoczątkowanie comiesięcznych spotkań poświęconych przeszłości miasta i okolic, pod nazwą „Pogwarki Węgrowskie”.

Garwolin trudno nawet „na siłę” przypisać do Podlasia, lecz z racji przynależności administracyjnej do woj. siedleckiego należy odnotować ciekawą, rzetelnie udokumentowaną źródłowo rozprawę Zbigniewa Gnata-Wieteski poświęconą dziejom parafii garwolińskiej¹⁹, życzliwie przyjętą przez parafian i hierarchię diecezjalną — swego „imprimatur” nie odmówił biskup siedlecki, ksiądz Jan Mazur. Autor przedstawił blisko 600-letnie dzieje parafii, opisał też poszczególne parafie całego dekanatu garwolińskiego.

Artykuły w czasopiśmie i prasie wykraczają poza ramy niniejszego przeglądu. Warto jedynie zasygnalizować, że problematyka podlaska gościła często na łamach pisma „Spotkania z zabytkami”²⁰, zwłaszcza w odniesieniu do architektury i sztuki, oraz „Wiadomości Diecezjalnych Podlaskich”²¹.

Przy wyliczaniu nowych wydawnictw dotyczących Podlasia nie może zabraknąć dzieła Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego poświęconego polskiemu herbom ziemskim²². Autor omówił m.in. herby ziemskie oraz powiatowe, chorągwie i pieczęcie: bielskie, drohockie, liwskie, mielnickie, siedleckie.

Wiele wątków podlaskich zawiera też praca Emila Horocha o Komunistycznej Partii Polski w województwie lubelskim²³. Większość podlaskich powiatów w okresie międzywojennym wchodziła właśnie w skład tego województwa. Likwidowanie „białych plam” dziejów najnowszych nie może polegać na negowaniu faktu obecności KPP w polskim życiu politycznym tego okresu. Niegdyś ze zrozumiałych względów wyolbrzymiano zasięg i znaczenie ruchu komunistycznego, teraz jego wpływy minimalizuje się. Autor ustrzegł się tego koniunkturalizmu, chociaż można mieć pewne zastrzeżenia np. wobec pominięcia wątku terroryzmu politycznego, uprawianego przez komunistów²⁴. Niewielki nakład tej rozprawy habilitacyjnej — 300 egzemplarzy — sprawia, że książki trzeba szukać raczej w bibliotekach naukowych.

Powyższy, pobieżny i skrótowy przegląd wskazuje, iż mimo trudności regionalne badania historyczne są kontynuowane i owocują wciąż nowymi publikacjami. Podlaskim regionalistom wypada życzyć pomyślniejszych czasów oraz mieć nadzieję, że w ślad za Białą Podlaską, Siedlcami i Węgrowem rychło pójdą inne miasta, towarzystwa i środowiska regionalne.

Przypisy

- ¹ Tom I zawiera m.in. następujące rozprawy i artykuły: J. Flisiński, *Geneza i przebieg strajków szkolnych w Białej Podlaskiej w latach 1902 i 1905*; H. Król, *Szkolnictwo i nauczyciele powiatu Biała Podlaska w przededniu II wojny światowej*; H. Mierzwiński, *Kajetan Sawczuk (1892-1917)*; A. Kołodziejczyk, *Stefan Łobacz (1892-1945)*; J. Gmitruk, *Konspiracyjny ruch ludowy w regionie białkopodlaskim w latach okupacji niemieckiej 1939-1944*; H. Bajkowska, G. Michałowski, *Bibliografia powstania styczniowego na południowym Podlasiu*.
- ² Zbiór zawiera: T. Demidowicz, *Konstytucja 3 Maja 1791 r.*; H. Mierzwiński, *Południowe Podlasie w okresie Sejmu Czteroletniego i Konstytucji 3 Maja*; W. Burzyński, *Literatura polska wobec Konstytucji Trzeciego Maja*, J. Gmitruk, *Konstytucja 3 Maja a kwestia chłopska*; OFM Cap. J. Cygan, *Jacek Jezierski, kasztelan łukowski a Konstytucja 3 Maja 1791*; J. Flisiński, *Szkolnictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego wobec Konstytucji 3 Maja (ze szczególnym uwzględnieniem szkoły podwydziałowej w Białej)*; ks. R. Soszyński, *Hugo Kołłątaj, uczony, polityk, mąż stanu*; A. Kopruckowiak, *W kręgu tradycji Sejmu Wielkiego. 100 rocznica Konstytucji 3 Maja*; P. Matusak, *Trzeci Maja w tradycjach patriotycznych Podlasia 1939-1945*; S. Arasymowicz, *Edukacja fizyczna w dobie Konstytucji 3 Maja*. Por. rec.: A. Kołodziejczyk, „Rocznik Białkopodlaski”, t. I, 1993, s. 244-247.
- ³ Por. *17 września na Podlasiu*. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej w październiku 1989, pod red. J. Flisińskiego, Biała Podlaska 1990, s. 84; *Rok 1920 na Podlasiu*. Materiały z sesji popularnonaukowej zorganizowanej 10 XI 1990, pod red. H. Mierzwińskiego, Biała Podlaska 1990, s. 243.
- ⁴ *Powstanie listopadowe na Podlasiu 1830-1831*. Zbiór materiałów pod red. J. Flisińskiego, Biała Podlaska 1993, s. 128.
- ⁵ M.in.: J. Skowronek, *Rok 1863 w perspektywie uniwersalnej i regionalnej*, s. 12; H. Mierzwiński, *Ludność żydowska południowego Podlasia wobec powstania styczniowego*, s. 22; OFM Cap. J. Cygan, *Stosunek biskupa Beniamina Szymańskiego do powstania styczniowego w świetle nowszych publikacji*, s. 20; ZP E. Rakoczy, *Paulini leśniańscy wobec powstania styczniowego*, s. 4; W. Śladkowski, *Z pokolenia Konradów. Leon Frankowski (1842-1863)*, s. 27; T. Kosyra-Cieślak, *Powstanie jako mit. Powstanie styczniowe widziane z perspektywy szkolnej*, s. 11.
- ⁶ R. Soszyński, *Piszcząc. Miasto ongiś królewskie*, (Biała Podlaska 1993), s. 192, ilustracje.
- ⁷ H. Mierzwiński, *Kajetan Sawczuk, podlaski poeta i działacz niepodległościowy (1892-1917)*. Biała Podlaska 1993 (publikacja wydana nakładem Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego), s. 32. Życiorys K. Sawczuka do 34 tomu „Polskiego Słownika Biograficznego” opracował A. Kołodziejczyk.
- ⁸ M.in.: *Rok 1863 na Podlasiu*. Siedlce 22 IV 1993; *Kolektywizacja wsi polskiej*. Siedlce 15 VI 1993; *Unici na ziemiach polskich*. Siedlce 9-10 XI 1993.
- ⁹ M. Maliszewski, G. Welik, *Unici podlascy. Przewodnik historyczny*. Towarzystwo Miłośników Podlasia. Siedlce 1992, s. 117, il., mapa.

- ¹⁰ T. 1-2, Siedlce 1991. Zawiera: J. Kazimierski, M. Pleskaczyńska, *Inwentarz dóbr siedleckich Kazimierza i Izabeli Czartoryskich z 1727 r.*; A. Kołodziejczyk, *Węgrowskie księgozbiory i ludzie pióra (XVI w. 1944 r.)*; P. Maksymiuk, *Konspiracje uczniowskie w Siedlcach w latach 1876-1914*; tegoż, *Listy konfidenta Michała Wolgemuta i bojowca Erasta Chejły*; K. Kubik, *Kwestia unicka w świetle akt żandarmerii siedleckiej w latach 1876-1906*; J. Jachymek, *Przemiany polityczne na Podlasiu II Rzeczypospolitej*; A. Kołodziejczyk, *Materiały bibliograficzne do dziejów zachodniego Podlasia i południowo-wschodniego Mazowsza (cz. 3)*; W. Wróblewski, *Wczesnośredniowieczna sieć osadnicza dorzecza środkowego Liwca. Stan i potrzeby badań archeologicznych*.
- ¹¹ A. Niewęglowski, *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Garwolinie, woj. siedleckie*, Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, Warszawa 1991, s. 130.
- ¹² T. Krawczak, *W szlacheckim zaścianku*. Warszawa-Siedlce 1993, s. 308, fotografie, tabele, mapa.
- ¹³ *Węgrów — dzieje miasta i okolic w latach 1441-1944*, pr. zb. pod red. A. Kołodziejczyka i T. Swata. Węgrów 1991 (faktycznie 1992), s. 496, fotografie, rysunki, mapy, szkice.
- ¹⁴ Autorzy: A. Kołodziejczyk i T. Swat, Warszawa 1994.
- ¹⁵ *Powstanie styczniowe na Podlasiu*, pod red. A. Kołodziejczyka, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych. Warszawa 1994. Zawiera: J. Skowronek, *Miejsce roku 1863 w dziejach powstań narodowych i historii regionalnej*; T. Swat, *Bitwa pod Węgrowem 3 lutego 1863 r. na tle działań powstańczych na południowym Podlasiu*; T. Krawczak, *Działalność powstańcza księdza Stanisława Brzóska*; A. Kołodziejczyk, *Władysław Rawicz — naczelnik cywilny województwa podlaskiego*; J. Kazimierski, *Duchowieństwo podlaskie w powstaniu styczniowym*; ZPE. Rakoczy, *Paulini leśniańscy w latach 1863-1864*; T. Swat, *Nekropolie, miejsca straceń i pamiątki powstania styczniowego na Podlasiu*.
- ¹⁶ *Narodowe Siły Zbrojne pow. Węgrów 1942-1950*. Warszawa 1993, s. 136.
- ¹⁷ B. Smolińska-Theiss, *Dzieciństwo w małym mieście*, Wydział Pedagogiczny UW, Warszawa 1993, s. 249.
- ¹⁸ *Węgrów. Siły społeczne małego miasta*, pr. zb. pod red. B. Smolińskiej-Theiss, Wydział Pedagogiczny UW, Warszawa 1991, s. 237.
- ¹⁹ Z. Gnat-Wieteska, *Dzieje parafii Garwolin 1418-1993*, Pruszków 1993, s. 216.
- ²⁰ Przykładowo: A. Kołodziejczyk, *Opisanie Podlasia*, „Spotkania z zabytkami”, 1992, 1, s. 12-16; tegoż, *W Korytnicy na Podlasiu*, 1992, nr 6, s. 22-24; R. Postek, *Zapomniany zamek (Liw)*, 1993, nr 4, s. 32-33; tegoż, *Czaszka w murze (Krzeslin)* 1993, nr 5, s. 42-43; T.S. Jaroszewski, W. Baraniewski, *Łukowiec*, 1993, nr 8, s. 37-38; R. Postek, *Blaski i cienie (dwory w okolicach Siedlec)*, 1993, nr 8, s. 33-36; A. Kołodziejczyk, *Tajemnica liwskich armat*, 1993, nr 8, s. 46; tegoż, *Węgrów*, 1994, 1, s. 27-29.
- ²¹ Np. U. Głowacka-Maksymiuk, *Kwestia unicka w świetle akt żandarmerii siedleckiej 1876-1906*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 1990, nr 7; R. Turkowski, *Kościół katolicki wobec aktywizacji młodzieży wiejskiej diecezji siedleckiej 1918-1939*, 1990, nr 1-3; T. Krawczak, *Zanim wróciła Polska. Martyrologium ludności unickiej w latach 1866-1905*, 1990, nr 8-10, 11-12; 1991, nr 11-12; D. Kielak, *Sprawa unicka w utworach Stefana Żeromskiego i Władysława Reymonta*, 1992, nr 11-12; D. Leśniewska, *Problem unicki na łamach „Polaka”*, 1992 nr 11-12.
- ²² S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*. Warszawa 1993, ss. 334, reprodukcje herbów, il., ryciny.
- ²³ E. Horoch, *Komunistyczna Partia Polski w województwie lubelskim w latach 1918-1938*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1993, ss. 360.
- ²⁴ Por. A. Kołodziejczyk, *Nożownicy spod znaku Komunistycznej Partii Polski*, cz. 1-2, „Słowo Podlasia”, nr 12 z 18 III 1992, s. 8-9, nr 13 z 25 III 1992, s. 8-9.